

LBRIS

We know
books

**Julian
Barnes**

PAPAGALUL
lui
FLAUBERT

Ediția a III-a

Traducere din limba engleză de
VIRGIL STANCIU

NEMIRA

CUPRINS

<i>Notă</i>	9
1. Papagalul lui Flaubert	11
2. Cronologie.....	24
3. Ce-am găsit al meu să fie!	38
4. Bestiarul lui Flaubert	50
5. Poc!.....	67
6. Ochii Emmei Bovary	75
7. Traversând Marea Mânecii	83
8. Ghid Flaubert pentru uzul iubitorilor de trenuri. . .	108
9. Apocrife flaubertiene.....	116
10. Acuzarea are cuvântul	127
11. Versiunea Louise Colet	139
12. <i>Dicționar al ideilor acceptate</i> de Braithwaite.....	155
13. O istorioară pură	160
14. Extemporal	171
15. Și papagalul.....	180

PAPAGALUL LUI FLAUBERT

Șase nord-africani jucau *boule* sub statuia lui Flaubert. Pocnete limpezi răsunau peste vacarmul circulației sugrumate. Cu o ultimă și ironică mângâiere din buricele degetelor, o mână cafenie a lansat globul argintiu. Acesta a aterizat, a săltat greoi o dată și a descris o curbă, într-o ploaie lentă de praf cu firul dur. Aruncătorul a încremenit într-o efemeră statuie, cioplită cu gust: nu-și îndreptase picioarele cu totul, iar brațul drept îi rămăsese întins, extatic. Am observat o cămașă albă, cu manșeta răsfrântă, un antebraț gol și o pată pe încheietură. Nu era vorba de un ceas, cum crezusem la început, nici de un tatuaj, ci de o simplă modificare a culorii: chipul unui politician înțelept, mult admirat în deșert.

Permiteți-mi totuși să încep cu statuia – cu cea de deasupra, permanentă și lipsită de har, cu cea care vărsa lacrimi de cupru: imaginea ostentivă, nonșalant oferită posterității, a omului cu cravata strâmbă, vesta pătrată, pantalonii-burlan și mustața zburlită. Flaubert nu-ți răspunde cu o privire. Din Place des Carmes, privirea lui ațintită spre sud, spre catedrală, trece mult pe deasupra orașului pe care l-a disprețuit și care, la rândul-i, l-a cam neglijat. Își ține capul extrem de sus, ca o măsură de apărare: singuri porumbeii pot admira chelia scriitorului în splendoarea ei totală.

Dar nu este statuia originală. În 1941, nemții l-au ridicat și l-au dus cu ei pe primul Flaubert, odată cu balustradele și ciocănașele de aramă de la porți. Probabil că din bronzul lui s-au turnat insigne pentru caschete. Soclul a rămas neocupat cam un deceniu. După care un primar

al orașului Rouen, pasionat de statui, a descoperit forma originală de ghips – modelată de un rus pe nume Leopold Bernstamm –, iar consiliul municipal a aprobat turnarea unei noi imagini. Orașul Rouen și-a oferit o statuie de metal cum scrie la carte, dintr-un aliaj 93% cupru și 7% cositor: turnătorii, firma Rudier din Châtillou-sous-Bagneux, susțin că un astfel de amalgam are o rezistență la coroziune garantată. La realizarea proiectului au mai contribuit și alte două urbe, Trouville și Barentin, ambele răsplătite cu copii de piatră ale statuii. Acestea n-au avut viață lungă. La Trouville, partea superioară a șoldului lui Flaubert a trebuit peticită, iar din mustață i s-au desprins nenumărate firimituri; tije de fier din structura interioară și-au scos capetele, ca niște cren-guțe, dintr-o umflătură de beton de pe buza de sus.

Poate că asigurările date de făruri sunt demne de crezare și ediția a doua a statuii va dăinui. Eu, însă, nu văd niciun motiv special pentru a fi încrezător. Aproape nimic din ce avea vreo legătură cu Flaubert n-a durat. E mort de peste o sută de ani, iar de la el nu ne-a rămas decât hârtie. Hârtie, idei, sintagme, metafore, structuri de proză ce se transformă în sunet. Întâmplător, tocmai asta și-a și dorit: sentimentali, admiratorii lui sunt unicii nemulțumiți. Casa scriitorului de la Croisset a fost demolată imediat după înmormântarea proprietarului și în locul ei au înălțat o fabrică pentru extragerea alcoolului din grâne compromise. N-ar fi din cale afară de greu să ne descotorosim nici de această efigie: dacă a ridicat-o un primar iubitor de statui, un alt primar – poate un zelos membru de partid, cu înclinații livrești, care a citit grăbit ce spune Sartre despre Flaubert – ar putea s-o dărâme cu tot atâta ardoare.

Mă leg mai întâi de statuie, deoarece proiectul meu a început să se deruleze de acolo. Oare de ce ne deșteaptă scrierile dorința de a-l vâna pe autor? De ce nu ne vedem de treabă? De ce nu ne sunt suficiente cărțile? Flaubert dorea să ne mulțumim numai cu ele: puțini literați au fost mai convinși de autonomia textului scris și de lipsa de relevanță a personalității autorului. Cu toate acestea, noi, neascultători, îi adulmecăm urma. Imaginea, chipul, semnătura; statuia din cupru 93% și fotografia lui Nadar; fâșia de îmbrăcăminte și bucla de păr. De unde atâta lăcomie pentru moaște? De ce nu ne-am mulțumi cu vorbele așternute pe hârtie? Credem că rămășițele unei vieți conțin un adevăr ancilar? La moartea lui Robert Louis Stevenson, doica lui scoțiană – minte de

precupeată – s-a apucat să vândă, fără prea multă zarvă, șuvițe de păr pe care pretindea că le tăiase din frizura scriitorului cu patruzeci de ani în urmă. Credulii, căutătorii, urmăritorii au cumpărat cantități suficiente pentru a tapița o sofa.

Am luat hotărârea că de Croisset mă voi ocupa ceva mai târziu. Am petrecut cinci zile la Rouen, iar un instinct pe care îl am din copilărie îmi spune că bucățile cea mai delicioasă trebuie păstrată pentru la urmă. Acționează, oare, același impuls, uneori, și la scriitori? Stai așa, nu te grăbi, ce e mai bun abia vine! Dacă da, ce chin sunt cărțile neterminate! Două dintre ele îmi vin în minte chiar acum: *Bouvard et Pécuchet*, în care Flaubert s-a străduit să îndese și să supună lumea întreagă, toată strădania și neîmplinirea omului, și *L'Idiot de la famille*, unde Sartre a încercat să-l vâre pe Flaubert cât e el de mare, să-l cuprindă și să-l domesticească pe scriitorul magistral, pe burghezul magistral, pe terorist, pe inamic, pe înțelept. Primului proiect i-a pus capăt un accident vascular; celui de-al doilea i-a venit de hac orbirea.

M-am gândit și eu, cândva, să scriu cărți. Idei aveam; chiar începusem să-mi fac însemnări. Numai că eram medic, om însurat, tată de familie. Bine nu poți să faci decât un singur lucru; Flaubert a fost perfect conștient de asta. Eu îmi practicam cu succes meseria de doctor. Dar soția mea... a murit. Copiii mi s-au risipit în cele patru zări – îmi scriu numai când le dă ghes remușcarea. Fiecare cu viața lui, se înțelege. „Viață! Viață! Să ți se scoale!“ Abia zilele trecute am dat peste această exclamație flaubertiană. M-a făcut să mă simt ca o statuie de piatră cu un șold cărpit.

Cărțile nescrise? Nu sunt un motiv de ciudă. Și așa geme lumea de cărți. Pe lângă asta, îmi amintesc sfârșitul romanului *L'Education sentimentale*. Frédéric și camaradul său Deslauriers își trec în revistă viața. Ultima și cea mai prețioasă amintire a lor este a unei vizite la bordel, făcute cu ani în urmă, pe când erau școlari. Plănuiseră escapada în cele mai mici amănunte, își cârlionțaseră părul anume pentru a se ridica la înălțimea ocaziei, șterpeliseră chiar flori pentru fete. Odată ajunși la tractir însă, Frédéric n-a mai avut curaj să continue și amândoi au spălat putina. A fost cea mai memorabilă zi a vieții lor. Nu-i așa că cea mai sigură formă de plăcere, ne întrebă cu subînțeles Flaubert, este plăcerea anticipării?

Dorește oare cineva cu adevărat să dea buzna în dezolanta mansardă a împlinirii?

Mi-am petrecut ziua plimbându-mă prin Rouen, străduindu-mă să recunosc anumite părți ale orașului prin care mai trecusem în 1944. La acea dată, zone întinse fuseseră bombardate din aer sau cu artileria; și acum, după patruzeci de ani, mai reparau catedrala. N-am găsit, în amintirile mele monocrome, prea multe lucruri de colorat. A doua zi am condus spre vest, spre Caen, iar după aceea spre plajele de la miez-noapte. Te ghidezi după o serie de indicatoare de tablă, decolorate, puse de Ministère des Travaux Publics et des Transports. Pe aici, spre Circuit des Plages de Débarquement, un tur al punctelor de debarcare pentru folosul turiștilor. La răsărit de Arromanches se întind plajele pe care au debarcat britanicii și canadienii – Gold, Juno, Sword. Cuvinte alese fără prea multă imaginație, mult mai neinteresante decât Omaha sau Utah. Bineînțeles, în afară de cazul în care acțiunile fac cuvintele memorabile, și nu invers.

Graye-sur-Mer, Courseulles-sur-Mer, Ver-sur-Mer, Asnelles, Arromanches. Coborând pe străduțele laterale, dai dintr-odată de Place des Royal Engineers sau de Place Winston Churchill. Tancuri ruginite străjuiesc cazematele de pe plajă; obeliscuri de beton, ca niște coșuri de pachebot, te informează, în engleză și franceză: „În acest loc, la 6 iunie 1944, a fost eliberată Europa, prin eroismul Aliaților.“ Domnește o liniște profundă și nimic nu ți se pare lugubru. La Arromanches am introdus două monede de un franc într-un Télescope Panoramique („Très Puissant 15/60 Longue Durée“) și am urmărit linia curbă, în alfabet Morse, a Portului Mullberry, până departe în larg. Punct, liniuță, liniuță, liniuță scriau chesoanele de beton între care clipea, leneșă, apa. Cormoranii își stabiliseră colonii pe bolovanii aceia pătrați, deșeuri moștenite din război.

Am prânzit la Hôtel de la Marine, cu vederea spre golf. Nu eram departe de locurile unde muriseră prieteni de-ai mei – oameni cu care mă împrietenisem repede, cum se întâmplă în tinerețe –, dar nu simțeam nicio emoție. Divizia 50 Blindate a Armatei a II-a britanice. Amintirile își ițeau capul din ascunzătoare, dar emoțiile nu. Nu apăreau nici măcar amintirile emoțiilor. După prânz, m-am dus la muzeu și am urmărit un film despre Debarcare, pe urmă am mers cu mașina zece kilometri, până

la Bayeux, ca să cercetez o altă invazie ce traversase Marea Mănecii, acum vreo nouă secole. Tapiseria Reginei Matilda arăta ca un fel de cinema dispus pe orizontală, cu cadrele înșirate în linie. Ambele evenimente mi se păreau la fel de stranii: unul era prea îndepărtat în timp ca să poată fi adevărat, celălalt prea familiar pentru a fi verosimil. Cum abordăm trecutul? Oare puteam să-l abordăm? Cândva, în studenție, la o serată dansantă de la sfârșitul semestrului, niște șugubeți dăduseră drumul pe ring unui purceluș mânjit tot cu untură. Se strecura printre picioare, nu se lăsa prins, guița de mama focului. Încercând să-l înhațe, dansatorii se împiedicau și cădeau, acoperindu-se, bineînțeles, de ridicol. Am impresia că trecutul se comportă aidoma godacului de atunci.

În cea de-a treia zi petrecută la Rouen am mers pe jos la Hôtel-Dieu, spitalul unde lucrase, ca șef al chirurgilor, tatăl lui Flaubert și unde scriitorul își petrecuse copilăria. Am străbătut bulevardul Gustave Flaubert, trecând pe lângă o Imprimerie Flaubert și un snack-bar numit Le Flaubert – n-aveai cum să nu simți că te afli pe drumul bun. În dreptul spitalului era parcat un uriaș Peugeot alb, decapotabil, pe a cărui caroserie erau pictate stele albastre, un număr de telefon și cuvintele AMBULANCE FLAUBERT. Scriitorul ca tămăduitor? Improbabil. Mi-am amintit de dojana sfătoasă a lui George Sand adresată confratelui său mai tânăr: „Dumneata transmiți dezolare, pe când eu aduc alinare.“ Ar fi fost mai potrivit ca pe automobil să scrie AMBULANCE GEORGE SAND.

La Hôtel-Dieu mi-a ieșit în întâmpinare un *gardien* pricăjit și nervos, al cărui halat alb m-a derutat. Doar nu era nici doctor, nici *pharmacien*, nici arbitru de cricket! Halatele albe îți sugerează un mediu aseptice și un raționament riguros. Atunci, de ce să fi purtat un ghid de muzeu halat alb – ca să nu-l contamineze pe Flaubert cu bacili? Omul mi-a deslușit că muzeul îi era închinat parțial lui Flaubert și parțial istoriei medicinei; pe urmă m-a trecut, valvârtej, prin toate încăperile, încuind ușile în urma noastră cu o eficiență zgomotoasă. Mi-a arătat odaia în care văzuse Gustave Flaubert lumina zilei, flaconul său de eau-de-Cologne, cutiuța pentru tutun și primul articol publicat la ziar. Câteva fotografii au confirmat cumplit de timpurie transformarea a romancierului într-un flăcău chipeș într-un burghez burtos, cu început de calviție. Sifilis, trag unii concluzia. Proces de îmbătrânire într-un ritm normal pentru

secolul al XIX-lea, le dau replica alții. Nu e exclus ca trupul său să fi avut, pur și simplu, un simț al armonizării; de îndată ce mintea pe care o adăpostea se declarase prematur decrepită, carnea a făcut tot posibilul să se conformeze. Mi-am repetat întruna că Flaubert fusese blond. E greu să îți minte un asemenea detaliu, fiindcă în fotografii toți oamenii par oacheși.

Celelalte sălițe conțineau instrumentar medical din secolele XVIII–XIX: relicve grele de metal, cu vârfuri ascuțite, și pompe pentru clismă de un calibru care m-a surprins chiar și pe mine. Pe atunci medicina trebuie să fi fost o îndeletnicire plină de emoții, de disperare și violență; în ziua de azi n-au mai rămas din ea decât hapurile și birocrăția. Sau să fie doar impresia că trecutul are mai multă culoare locală decât prezentul? Am examinat atent teza de doctorat a lui Achille, fratele lui Gustave, intitulată *Considerații despre momentul oportun al operării herniei strangulate*. O paralelă fraternală: teza lui Achille a devenit mai târziu metafora lui Gustave: „Față de prostia din epoca mea simt valuri de ură înăbușitoare. Mi se ridică în gât căcatul, ca la un suferind de hernie strangulată. Dar vreau să-l rețin, să-l fixez, să-l îngroș; vreau să fac din el o pastă cu care să vopsesc tot secolul al XIX-lea, așa cum în India pagodele sunt zugrăvite cu balegă de vacă.“

La început conjuncția celor două muzee mi s-a părut stranie. Dar i-am găsit sens de îndată ce am înviat în minte celebra caricatură a lui Lemot, în care Flaubert o disecă pe Emma Bovary. Romancierul este înfățișat agitând, triumfător, în colții unei furci uriașe, inima mustind de sânge smulsă din pieptul eroinei. Flaubert flutură organul sus de tot, ca pe un exponat medical de zile mari, iar în partea stângă a desenului se pot distinge, nu fără efort, picioarele victimei întinse pe masa de operație. Scriitorul ca măcelar, scriitorul ca brută sensibilă.

Pe urmă am zărit papagalul. Stătea într-un mic alcov, era verde-strălucitor și, cu o căutătură insolentă, își ținea capul înclinat într-un unghi ce sugera curiozitatea. *Psittacus*, spunea inscripția de la capătul stîngheii. „Papagal împrumutat de G. Flaubert de la Muzeul din Rouen și ținut pe masa de lucru în perioada redactării povestirii *Un coeur simple*, în care figurează cu numele Loulou și aparține personajului principal, Félicité.“ Copia xerox a unei scrisori a autorului servea drept confirmare:

papagalul, scria el, petrecuse trei săptămâni pe biroul său, iar prezența lui începea să-l calce pe nervi.

Loulou se afla într-o condiție bună, cu penele la fel de lucioase și ochii tot atât de obraznici cum fuseseră, probabil, și acum un veac. Am contemplat mult pasărea și, spre marea mea surpriză, am avut senzația că stabilisem un contact fierbinte cu acest scriitor care, cu nemăsurat orgoliu, interzisese posterității să se intereseze de viața sa particulară. Statuia lui nu era decât o reproducere; casa îi fusese dăruită; cărțile scrise de el își aveau, natural, viața proprie și reacțiile oamenilor față de ele nu erau reacții față de autorul lor. Aici însă, în banalul papagal verde, păstrat intact printr-o metodă de rutină, dar misterioasă, exista ceva ce-mi dădea senzația că aproape îl cunoscusem personal pe scriitor. Mă simțeam mișcat și totodată înveselit.

Înapoiindu-mă la hotel, am cumpărat un exemplar din *Un coeur simple*, într-o ediție pentru studenți. Cred că vă amintiți povestea. Este vorba de o servitoare săracă, analfabetă, numită Félicité, care o slujește pe aceeași stăpână vreme de o jumătate de secol, sacrificându-și fără regret viața pentru binele altora. Se atașează, pe rând, de un logodnic violent, de copiii stăpânei, de un nepoțel și de o bătrână cu cancer la braț. Toți oamenii aștia sunt îndepărtați de lângă ea fără prea multe fasoane: mor, pleacă sau pur și simplu o dau uitării. Nu ne surprinde că, într-o astfel de existență, consolările credinței vin să compenseze neîmplinirile vieții.

Ultimul din seria tot mai restrânsă de lucruri de care Félicité se leagă sentimental este papagalul Loulou. Când vine momentul să moară și el, Félicité îl împăiază. Nu se mai desparte de relicva adorată, ba chiar ajunge să se așeze în genunchi în fața ei când își spune rugăciunile. În mintea ei simplă se creează o confuzie doctrinală: se întreabă dacă Duhul Sfânt al cărui simbol este, de obicei, o porumbiță n-ar fi mai bine simbolizat printr-un papagal. Logica este de partea ei: duhurile sfinte și papagalii știu să vorbească, pe când porumbițele nu. La sfârșit, Félicité moare și ea: „Buzele ei schițau un zâmbet, inima își încetineea ritmul cu fiecare bătaie, din ce în ce mai rară; ca o fântână ce seacă sau ca un ecou care se aude tot mai slab; iar când și-a dat ultima suflare a crezut că vede, în cerurile deschise ca s-o primească, un papagal uriaș plutind în aer, deasupra capului său.“

Găsirea tonului potrivit este o problemă vitală. Gândiți-vă puțin la dificultatea tehnică presupusă de scrierea unei povestiri în care un păsăroi împăiat de mântuială, cu un nume caraghios, sfârșește prin a reprezenta un element al Sfintei Treimi, fără să existe intenția de a ridiculiza, de a huli sau de a deveni sentimental. Mai apoi, imaginați-vă cum ați relata povestea din perspectiva unei bătrâne ignorante, fără să oferiți nicio versiune agramată, nici una sfielnică. Numai că, bineînțeles, altundeva trebuie căutată intenția povestirii *Un coeur simple*: papagalul este un exemplu perfect, bine controlat, al grotescului flaubertian.

Putem, dacă dorim (și dacă trecem peste voința lui Flaubert), să sunem păsăroiul unei interpretări și mai detaliate. Există, bunăoară, paralele subtextuale între viața romancierului îmbătrânit prematur și viața lui Félicité, cea îmbătrânită la timp. Criticii s-au și apucat de scoțit. Ambii erau singuratici, iar viața fiecăruia a fost copleșită de pierderi; amândoi erau perseverenți, în ciuda suferinței. Cei dornici să împingă lucrurile și mai departe susțin că accidentul pe care l-a avut Félicité, când a fost lovită de o diligență poștală în drum spre Honfleur, rămâne o aluzie discretă la prima criză de epilepsie a lui Gustave, care l-a doborât pe drumul ce iese din Bourg-Achard. Nu știu ce să zic. Cât de discretă trebuie să fie o aluzie care să treacă neobservată?

Într-un sens crucial, altminteri, Félicité este exact opusul lui Flaubert: e, practic, lipsită de darul vorbirii articulate. Îmi veți spune, însă, că tocmai aici intervine Loulou. Intervine papagalul, viețuitoarea ce stăpânește limbajul, creatura ce produce sunete omenești. Nu degeaba îl incurcă Félicité pe Loulou cu Duhul Sfânt, dezlegătorul de limbi.

Félicité + Loulou = Flaubert? Nu tocmai, dar se poate susține că există ceva din el în amândoi. Félicité îi conține caracterul; Loulou îi conține vocea. S-ar putea spune că papagalul, reprezentând vocalizarea istească, fără prea multă putere de gândire, este Cuvântul Pur. Dacă ați fi un universitar francez, l-ați putea decreta *un symbole du Logos*. Eu însă, englez cum sunt, mă grăbesc să mă întorc la cele corporale, la creatura zveltă, obraznică, văzută la Hôtel-Dieu. Mi-l imaginez pe Loulou stând în partea opusă a mesei de scris a lui Flaubert și întorcându-i privirea, ca o reflectare iritantă dintr-o oglindă de la bălci. Nu e de mirare că acele trei săptămâni de prezență parodică au picinuit atâta enervare. E scriitorul mult mai mult decât un papagal rafinat?

Ajunși în acest punct, ar trebui, poate, să consemnăm cele patru întâlniri principale ale romancierului cu câte un membru al familiei papagalilor. În anii 1830, în timpul vacanței anuale de la Trouville, familia Flaubert îl vizita regulat pe un căpitan de vas pensionat, numit Pierre Barbey; în menajul acestuia, ni se spune, exista și un papagal magnific. În 1845, trecând prin Antibes, în drum spre Italia, Gustave a întâlnit un papagal bolnav, pe care l-a socotit vrednic de o consemnare în jurnal: pasărea se ținea cu grijă în echilibru pe apărătoarea de noroi a șaretei stăpânului, iar la ora cinei era adusă în casă și pusă pe polița șemineului. Autorul jurnalului observă „iubirea stranie“ care-i lega, evident, pe om și pe animal. În 1851, întorcându-se din Orient via Venetia, Flaubert a auzit cum un papagal dintr-o colivie aurită țipa de răsuna Canale Grande, imitând strigătul unui gondolier: *Fa, eh, capo die*. În 1853 se găsea din nou la Trouville: stând în gazdă la un *pharmacien*, se pomenea scos din sărite mereu de un papagal care răcnea: *As-tu déjeuné, Jako?* și *Cocu, mon petit Coco*. Mai șuiera și: *J'ai du bon tabac*. Să fi fost vreuna dintre cele patru păsări, în parte sau în totalitate, modelul lui Loulou? Să mai fi văzut, oare, Flaubert și alți papagali vii între 1853 și 1876, când l-a împrumutat pe cel împăiat de la Muzeul din Rouen? Cu problemele astea să-și bată capul specialiștii.

Stăteam pe patul meu de la hotel; într-o cameră învecinată, un telefon imita trilul altor telefoane. Mă gândeam la papagalul din alcovul aflat la o distanță de nici o jumătate de kilometru. O pasăre obraznică ce-ți inspira afecțiune, ba chiar respect. Ce făcuse Flaubert cu el, după ce terminase *Un coeur simple*? Îl vârâse într-un dulap și uitase de existența lui agasantă până în momentul când avusese nevoie de o pătură? Și ce se întâmplase patru ani mai târziu, când un atac de apoplexie îl trântise, agonizant, pe sofa? Își imaginase, oare, planând deasupra-i, un papagal gigantic – de data asta nu unul care-i ura bun venit din partea Duhului Sfânt, ci unul prin care își lua adio de la lume?

„Mă nervează aplecarea asta a mea spre metaforă, hotărât excesivă. Comparațiile mă devorează așa cum pe alții îi mănâncă păduchii; tot timpul nu fac altceva decât să le strivesc sub unghie.“ Cuvintele curgeau ușor din gura lui Flaubert, dar el percepea, totodată, imperfecțiunea ascunsă a Cuvântului. Să ne reamintim trista definiție din *Madame Bovary*: „Limba este aidoma unei tingiri plesnite, în care batem ritmul

ca să joace ursul, dorind mereu să putem înduioșa stelele.“ Așadar, îl putem privi pe romancier din două unghiuri diferite: ca pe un stilist tenace și desăvârșit sau ca pe unul ce socoate că limba este de o inadecvare tragică. Sartreenii preferă a doua ipostază: pentru ei, incapacitatea lui Loulou de a face mai mult decât să repete, ca un ecou, expresiile auzite este o mărturisire indirectă a propriului eșec al romancierului. Papagalul/scriitor, moale, acceptă ideea că limba este ceva primit, imitativ și inert. Însuși Sartre l-a muștrat pe Flaubert pentru pasivitatea sa, pentru credința (sau cramponarea de credință) că *on est parlé* – ești spus.

Să fi anunțat, oare, acea irumpere de bășici moartea gălgăită a încă unei aluzii discrete? Cel mai neajutorat, izolat, poate chiar prost, te simți în momentul în care ajungi să presupui că o povestire este suprainterpretată. Greșește criticul citindu-l pe Loulou ca pe un simbol al Cuvântului? Greșește cititorul – sau, mai rău, se face vinovat de sentimentalism – când consideră papagalul de la Hôtel-Dieu o emblemă a vocii autorului? Eu așa am procedat. Poate că asta mă face la fel de simpluț la minte ca Félicité.

Dar, fie că o numiți „povestire“ sau „text“, *Un coeur simple* nu se lasă alungată ușor din memorie. Permiteți-mi să-l citez pe David Hockney, care notează, benign și vag, în autobiografia sa: „Povestea m-a afectat cu adevărat, simțeam că e un subiect pe care-l puteam explora și folosi la maximum.“ În 1974, domnul Hockney a creat două gravuri: o versiune burlescă a imaginii pe care și-o făcuse Félicité despre Străinătate (un maimuțoi rupând-o la fugă, cu o femeie aruncată pe umăr) și un tablouaș senin, înfățișând-o pe Félicité dormind cu Loulou. Poate că nu peste multă vreme va mai face și altele.

În ultima zi petrecută la Rouen am plecat cu mașina până la Croisset. Ploaia normandă cădea, moale și deasă. Ceea ce fusese pe vremuri un sătuc izolat de pe Sena, împrejmuț de coline verzi, a fost înghițit de o trepidantă zonă de docuri. Răsună strigătele stivuitoarelor; macaralele-portal își atârnă deasupra capului, iar fluviul e înțesat de nave comerciale. Camioane grele fac să zăngăne geamurile inevitabilului Bar le Flaubert.

Gustave a luat cunoștință de obiceiul oriental de a dărâma casele celor morți și l-a aprobat; prin urmare, probabil că s-ar fi simțit mai puțin jignit decât cititorii – adică următorii săi – de distrugerea

propriei sale case. La rândul-i, fabrica de extragere a alcoolului din grâne compromise a fost și ea demolată, așa încât pe locul respectiv se înalță acum – mult mai potrivit – o mare moară de hârtie. Tot ce-a mai rămas din locuința lui Flaubert este un mic pavilion cu un cat, la câteva sute de metri în josul străzii: o căsuță de vară, unde se retrăgea scriitorul când avea nevoie de și mai multă solitudine decât de obicei. E degradată și pare lipsită de noimă, dar măcar e acolo. Afară, pe terasă, a fost montat un ciot de coloană canelată, dezgropată la Cartagina, pentru a-l comemora pe autorul lui *Salammô*. Am împins poarta; un dulău alsacian s-a pus pe lătrat și apoi s-a ivit o *gardienne* cu părul sur. Nu purta halat alb, ci o uniformă albastră, bine croită. În timp ce-mi adunam bruma de cunoștințe de franceză, mi-am amintit de însemnul profesional al interpreților cartaginezi din *Salammô*: fiecare are tatuat pe piept, ca simbol al meseriei, un papagal. Astăzi încheietura maronie a jucătorului african de *boule* poartă un alt desen: chipul lui Mao.

Pavilionul nu are decât o singură încăpere, pătrată, cu tavan în formă de cort. Mi-a amintit de odaia lui Félicité: „Semăna, simultan, cu o capelă și cu un bazar.“ Și aici existau conjuncții ironice ale grotescului flaubertian: obiecte mărunte, triviale, alături de relicve solemne. Lucrurile expuse erau aranjate atât de prost, încât a trebuit să îngenunchez de mai multe ori ca să mă uit în dulăpioare – postura adoratorului, dar totodată a celui ce vânează comori prin prăvăliile de antichități.

Félicité își găsea alinarea în colecția ei de obiecte disparate, reunite numai de afecțiunea proprietăresei. Tot așa, Flaubert păstra în preajmă felurite fleacuri, grele de amintiri. La câțiva ani după ce-i murise mama încă cerea să i se aducă fularul ei de lână și pălăria, ca să petreacă ore întregi cu ele, visând. Vizitatorul pavilionului de la Croisset aproape că poate proceda la fel: exponatele, înfățișate fără nicio logică, îți trezesc interesul la întâmplare. Portrete, fotografii, un bust în argilă; pipe, un borcan de tutun, un cuțițaș de desfăcut scrisori; o călimară în formă de broscu cu gura larg căscată; Buddha de aur ce stătea pe masa de scris a autorului și nu-l enerva niciodată; o buclă de păr, mai blondă, firește, decât în fotografii.

Două exponate dintr-o vitrină lăturalnică pot scăpa ușor atenției; un păhărel din care Flaubert a sorbit ultima picătură de apă înainte de a-și da duhul și o batistă albă, împăturită, dar boțită, cu care și-a tamponat

fruntea – probabil ultimul gest al vieții sale. Aceste lucruri atât de banale, care parcă interziceau jalea și melodrama, îmi inoculau senzația că tocmai asistasem la moartea unui amic. Mă simțeam aproape stânjenit: cu trei zile înainte stătusem, insensibil, pe plaja unde-și dăduseră viața camarazi buni de-ai mei. Poate că tocmai în asta constă avantajul de a te împrieteni cu oameni deja morți: sentimentele față de ei nu se răcesc niciodată.

În momentul acela l-am văzut cocoțat pe un dulap înalt: un alt papagal. Tot verde-strălucitor. Și tot, după cum spuneau atât *la gardienne*, cât și inscripția de pe stînghia lui, papagalul împrumutat de Flaubert de la Muzeul din Rouen pentru a scrie *Un coeur simple*. Am cerut permisiunea să-l dau jos pe cel de al doilea Loulou, l-am așezat cu grijă pe colțul unei vitrine și i-am scos dopul de sticlă.

Cum compari doi papagali, unul idealizat deja prin amintire și metaforă, celălalt un intrus cârâitor? Primul impuls a fost să-mi spun că al doilea părea mai puțin autentic decât primul, mai ales fiindcă avea o înfățișare nevinovată. Își ținea capul mai drept în raport cu trupul, iar mutra lui era mai puțin enervantă decât a păsării de la Hôtel-Dieu. Mi-am dat seama însă imediat că e o aberație; la urma urmei, Flaubert nu fusese pus în situația de a alege între doi papagali; pe de altă parte, și cel de-al doilea, cu aerul unui tovarăș mai potolit, putea să te calce pe nervi după o prezență de trei săptămâni.

I-am pus *gardienne*-ei problema autenticității. Ea a luat – ușor de înțeles – partea papagalului propriu, denunțând fără ezitare pretențiile celor de la Hôtel-Dieu. Mă întrebam dacă o fi știind cineva adevărul. Mă întrebam dacă adevărul mai conta pentru cineva în afară de mine, care mă pripisem să-l investesc cu semnificație pe primul păsăroi. Vocea autorului – ce te face să crezi că poate fi identificată atât de ușor? Iată dojana pe care mi-o adresa al doilea papagal. Cum stăteam și mă uitam la acest Loulou, probabil fals, soarele a inundat colțul respectiv al încăperii, iar penajul păsării a devenit de un verde și mai aprins. Am pus-o la loc, gândind: sunt mai bătrân decât a fost vreodată Flaubert. Ceea ce mi se părea o impertinență, un lucru trist și nemeritat.

Există un moment potrivit pentru moarte? N-a existat pentru Flaubert, nici pentru George Sand, care n-a mai apucat să citească *Un coeur simple*. „Începusem s-o scriu numai de dragul ei, numai ca să-i

fac ei pe plac. A murit când abia ajunsesem la mijloc. Asta este și soarta viselor noastre.“ E preferabil să nu ai vise, să nu ai munca ta și să nu cunoști apoi dezolarea lucrului nedus până la capăt? Oare n-ar trebui, ca Frédéric și Deslauriers, să preferăm consolarea neîmplinirii: vizita plănuită la bordel, plăcerea anticipării și apoi, după ani și ani, nu amintirea unor fapte, ci aceea a unor anticipări trecute? N-ar deveni astfel totul mai curat, mai nedureros?

Ajuns acasă, papagalul în dublu exemplar continuă să-mi fâlfaie în minte; un exemplar era amiabil și sincer, celălalt țâfnos și foarte curios. Am așternut câteva scrisori, adresate universitarilor care s-ar fi putut să știe dacă vreunul din papagali fusese autentificat oficial. Am mai scris ambasadei franceze și autorului *Ghidului Michelin*. De asemenea, domnului Hockney. Acestuia i-am relatat experiența mea și l-am întrebat dacă fusese vreodată la Rouen; mă întrebam dacă îl avusese pe vreunul dintre papagali în minte atunci când gravase portretul lui Félicité adormită. Dacă nu, poate că și el, la rândul său, împrumutase unul de la un muzeu ca să-l folosească de model. I-am atras atenția asupra tendinței periculoase spre parentogeneză postumă pe care o manifestă specia respectivă.

Nădărduiam că răspunsurile nu vor întârzia să vină.

CRONOLOGIE

I

- 1821 Nașterea lui Gustave Flaubert, al doilea fiu al lui Achille-Cléophas Flaubert, chirurg principal la Hôtel-Dieu, Rouen, și al lui Anne-Justine-Caroline Flaubert, născută Fleuriot. Familia aparține clasei mijlocii, înstărite, de meseriași și are câteva proprietăți în apropiere de Rouen. Un mediu stabil, luminat, stimulator și cu ambiții normale.
- 1825 În serviciul familiei Flaubert intră Julie, doica lui Gustave, care va rămâne la ei până la moartea scriitorului, peste cincizeci și cinci de ani. Pe parcursul vieții sale, Gustave va avea puține probleme cu servitorii.
- Cca 1830 Îl întâlnește pe Ernest Chevalier, primul său prieten apropiat. Un șir de prietenii intense, loiale și fertile îl vor îmbărbăta pe Flaubert toată viața; de remarcat sunt cele cu Alfred le Poittevin, Maxime du Camp, Louis Bouilhet și George Sand. Gustave inspiră prietenie imediat și o face să crească, tratând-o cu duioșie, dar și cu sarcasm.
- 1831-32 Intră la Collège de Rouen, dovedindu-se un elev impresionant, mai ales la istorie și literatură. Prima scriere care ne-a parvenit, un eseu despre Corneille, datează din 1831. Toată adolescența compune abundent atât proză, cât și piese de teatru.

1836 La Trouville, o cunoaște pe Elisa Schlesinger, soția unui proprietar german de editură muzicală, pentru care face o pasiune „enormă“. Iubirea aceasta îi luminează restul adolescenței. Ea îl tratează cu multă afecțiune și bunătate; vor păstra legătura încă patruzeci de ani. Privind în urmă, Flaubert se simte ușurat că ea nu i-a răspuns cu aceeași pasiune: „Fericirea e ca sifilisul. Dacă te molipsești de ea prea devreme, îți face praf constituția.“

- Cca 1836 Inițierea sexuală a lui Gustave, cu una din subretele mamei sale. E începutul unei cariere erotice active și colorate, ce-l va duce de la bordel la saloanele elegante, de la băieșul băii comunale din Cairo la poeta de la Paris. În tinerețe, femeile îl găsesc extraordinar de atrăgător, iar viteza lui de recuperare după actul sexual este, conform propriei sale aprecieri, colosală. Chiar și mai târziu în viață, curtoazia, inteligența și celebritatea îi vor asigura prezența doamnelor în preajmă.
- 1837 Prima lucrare publicată îi apare în revista roueneză *Le Colibri*.
- 1840 Reușește la *baccalauréat*. Excursie în Pirinei cu un prieten de familie, dr. Jules Cloquet. Deși considerat îndeobște un sihastru greu de urnit, Flaubert va călători mult: în Italia și Elveția (1845), Bretania (1847), Egipt, Palestina, Siria, Turcia, Grecia și Italia (1849-1851), Anglia (1851, 1865, 1866, 1871), Algeria și Tunisia (1858), Germania (1865), Belgia (1871) și Elveția (1874). În comparație cu *alter ego*-ul său, Louis Bouilhet, care visa la China, și n-a ajuns nici măcar în Anglia.
- 1843 La Paris, unde studiază Dreptul, îl cunoaște pe Victor Hugo.
- 1844 Primul atac de epilepsie pune capăt studiilor juridice de la Paris și îl ține pe Gustave închis în casa cea nouă a părinților, la Croisset. Totuși, nu suferă din pricina abandonării studenției și, cum izolarea aduce după ea atât solitudinea, cât și stabilitatea necesare unei vieți închinată scrisului, pe termen lung această criză se dovedește a fi fost benefică.